

Dlouhodobý průzkum rozvoje hlasových dispozic žáků základní školy

MILUŠE OBEŠLOVÁ

Summary

The paper presents results of a survey of development of voice dispositions primary school pupils, as one of the main components of music, which was carried out in eight years selected primary school. The survey was conducted in three phases. First condition has been detected pupils at the end of the first and second grades of primary school and was subsequently monitored the development of dispositions voice and singing skills of these students after four and after another three years. The survey results thus demonstrate the outcomes of students in the area who leave primary school and can contribute to the discussion of the expected outcomes of music education, which is currently underway.

1 Úvod

Stále se snižující hlasová poloha dětí, zužování hlasového rozsahu, převaha deklamace písní nad skutečným zpěvem a zejména diskuse nad očekávanými výstupy žáků základních škol v jednotlivých oblastech hudební výchovy dle RVP ZV, to vše se stalo podnětem pro sledování rozvoje hlasových dispozic a získávání či osvojování si pěveckých dovedností žáků základních škol jako jedné ze čtyř základních složek hudební výchovy. Spontánní dětský zpěv se ve školách vyskytuje jen zřídka, častěji je slyšet pouhá deklamace či „polozpěv“, který se navíc pohybuje až v nefyziologicky nízké hlasové poloze a ohrožuje tak zdraví hlasového aparátu žáků. V současné době se stále snižuje úroveň hlasového, ať mluvního či zpěvního, projevu dětí i dospělých. Učitel se tak stává jedním ze zásadních činitelů, který má v hodinách hudební výchovy možnost zlepšit zpěvnost dětí školního věku a také z kultivovat jejich mluvní projev. Téma kultivovaného hlasového projevu je dnes, vzhledem k úpadku vyjadřovacích schopností člověka, změnám hlasových ideálů, nárůstu nevhodných hlaso-

vých vzorů a neustále vzrůstajícímu množství hlasových poruch v populaci, velice aktuální. Každý lidský hlas je možné do určité míry kultivovat a každý člověk může dosáhnout určité úrovně technického rozvoje hlasových dispozic, nového a lepšího ovládní svého hlasu. Zásadní podmínkou je však dobrý hudební sluch a další hudební předpoklady, které se mohou rozvíjet pouze prostřednictvím vhodných hlasově technických a intonačních cvičení a na ně navazujícího zpěvu přiměřeného hudebního materiálu.

Z těchto důvodů byl realizován dlouhodobý průzkum rozvoje hlasových dispozic žáků základní školy, a to v průběhu osmi let. Od nástupu žáků do prvních a druhých tříd až po osmou a devátou třídu. Z průzkumu je tak možné zjistit, k jakému rozvoji hlasových dispozic a pěveckých dovedností žáků došlo v jednotlivých etapách průzkumu, a výsledky konfrontovat s očekávanými výstupy v RVP ZV.

2 Průzkum

Sledování a následný průzkum byly realizovány celkem ve třech fázích. Ke sledo-

vání byly vybrány v první fázi průzkumu 1. a 2. třídy vybrané základní školy. V dalších dvou etapách byl sledován rozvoj a získávání pěveckých dovedností těchto žáků po 4 letech a ve třetí fázi rozvoj hlasových dispozic a pěveckých dovedností u těch samých žáků po dalších třech letech.

2.1 Organizace a průběh průzkumu

Metodou průzkumu bylo individuální prověření hlasových projevů a zejména hlasových předpokladů dětí pomocí hry s hlasem (na meluzínu nebo na houkačku pomocí vztupného glissanda). Hlasové projevy byly nahrány, analyzovány a stanoveny nejvyšší dosažené tónové hodnoty u každého respondenta. Hodnotil se také zpěv jednoho hlasového cvičení v transpozicích a zpěv jedné písně. Výzkum horní hranice hlasových projevů žáků a jejich pěveckých dovedností ve všech sledovaných třídách byl realizován na konci školního roku.

Metodika zpracování

Hodnoty získané při individuálním testování byly převedeny na hodnoty z vybrané řady přirozených čísel. Tato řada odpovídala všem hlasovým hodnotám získaným při interjekcích v rozmezí tónů $es^1 - h^2$. Po převedení tónů na čísla vznikla řada 1 – 21, tzn. že tón $es^1 = 1$, $e^1 = 2$, $g^1 = 5$, $c^2 = 10$, $e^2 = 14$, $g^2 = 17$, ... $h^2 = 21$.

Tyto hodnoty byly převedeny do grafů, kde svislá osa představuje hodnoty dosažených tónů a vodorovná osa počet a čísla jednotlivých respondentů.

2.2 První fáze průzkumu

První fáze dlouhodobého průzkumu byla realizována na konci experimentálního ověřování vybraného systému hlasové výchovy v prvních a druhých třídách vybrané základní školy, při kterém byla prokázána jeho značná účinnost a vhodnost právě do podmínek všeobecně vzdělávací školy. Uplatňováním systému hlasové výchovy J. Fryščáka došlo právě v prvních třídách k nejvýraznějším hlasovým posunům. Zařazováním interjekcí do systému hlasové výchovy, které zajišťují

přirozené, nenásilné a hlavně fyziologicky správné používání zpěvního hlasu, došlo k přirozenému uvolnění vyšších hlasových poloh, které byly u většiny sledovaných dětí na začátku experimentu blokovány. Děti, které přicházejí do první třídy, jsou z větší části nerozepsávané, jejich použitelný rozsah je velice úzký. Nedostatečné hudební představy spolu s nerozvinutým tonálním cítěním znemožňují intonačně čistý zpěv i těch nejjednodušších písní. Horní polohy hlasových projevů dětí prvních tříd se na začátku experimentu pohybovaly v rozmezí tónů $f^1 - e^2$. Jako orientační hranice pro hodnocení hlasových projevů byl stanoven pro první třídy tón c^2 . Ze 40 žáků prvních tříd, kteří se účastnili vstupního měření, překročilo svými interjekcemi stanovenou hranici 13 dětí, tzn. 32,5 %.

Průměr hlasových projevů žáků 1. A byl o půltón nižší než průměr hlasových projevů žáků 1. B. Zde se názorně projevil rozdíl mezi oběma třídami. Pěvecká úroveň žáků byla přímo závislá na prostředí, z kterého děti přišly. Do třídy 1. A přišly děti převážně z mateřské školy, kde se pěveckým aktivitám mnoho pozornosti nevěnovalo. Naopak děti z 1. B přišly z mateřské školy, kde se na rozvoji dětského hlasu alespoň částečně pracovalo. Neschopnost dětí pěvecky reprodukovat i jednoduché melodické řady vyloučila možnost používat v počátečních fázích experimentu tradiční hlasová cvičení. Z výstupních hodnot žáků prvních tříd vyplynulo, že po desetiměsíčním uplatňování hlasové výchovy založené na interjekcích se výrazně uvolnily horní polohy dětských hlasových rozsahů, a tím byl zajištěn základní předpoklad pro další hlasovou výchovu dětí a pro zpěv písní v odpovídajících polohách. Měření žáků po experimentu, které bylo první fází dlouhodobého průzkumu, přineslo velice pozitivní hodnoty.

Ze 41 žáků prvních tříd, kteří se účastnili měření po ukončení experimentu, překročilo při interjekcích stanovenou hranici (tón c^2) 39 žáků, tzn. 95 %. Z 41 dětí zazpívalo dobře melodické cvičení 18 žáků, tzn. 44 %. Děti byly schopné transpozice zazpívat

b

h

v tónovém rozsahu $c^1 - gis^2$. Ze 41 žáků prvních tříd zazpívalo dobře vybranou píseň *Za tou naší stodoličkou* 21 žáků, tzn. 51,2 %. Ze 49 žáků druhých tříd, kteří se účastnili testování po ukončení experimentu, překročilo stanovenou hranici (tón d^2) 30 žáků, tzn. 61 %. Ze 49 dětí zazpívalo dobře melodické cvičení a jeho jednotlivé transpozice 33 žáků, tzn. 67 %. Vybranou píseň *Muzikant* zazpívalo dobře 22 dětí, tzn. 45 %.

2.3 Druhá fáze průzkumu

Druhá fáze průzkumu byla realizována na stejné základní škole i se stejnými žáky po 4 letech od získání prvních hodnot. Tentokrát byla opět sledována horní hranice hlasového rozsahu opět pomocí interjekcí, dále jednoho melodicko-rytmického cvičení v rozsahu čisté kvinty a dovednost zazpívat intonačně čistě a rytmicky správně jednu zvolenou píseň. Průzkum v druhé fázi se týkal tedy individuálního hlasového rozvoje žáků 5. A (1. A z první fáze), 5. B (1. B z 1. fáze), 6. A a 6. B (2. A, 2. B a 2. C z 1. fáze průzkumu). Cílem bylo zjistit, jak se hlas a pěvecké dovednosti jednotlivých žáků rozvinuly po 4 letech. Podrobnější hypotézy nebyly stanoveny. Existoval pouze předpoklad, že systematické hlasové výchově se učitelé v těchto třídách nevěnovali, tudíž pěvecké dovednosti a hlasový rozsah v horní hranici hlasového rozsahu se zvýší jen mírně.

Z 39 sledovaných žáků pátých tříd překročilo interjekcemi tón c^2 13 žáků – tedy 33 %, tón d^2 dokázali v interjekcích překročit 3 žáci – tedy 7,7 %. Vzestupné a sestupné pětiténové cvičení dokázalo alespoň jednou intonačně správně zazpívat 22 žáků z 39 – tedy 56 %. Z toho tón c^2 překročilo 17 žáků – 44 %, tón d^2 překročilo 14 žáků – tedy 36 %. Samostatně zvolenou píseň dokázalo alespoň ve své hlasové poloze zazpívat intonačně čistě a rytmicky správně 16 žáků z 39 – tedy 41 %. Zde se ukázala větší schopnost žáků předvést své hlasové možnosti při zpěvu cvičení než při interjekcích. (Graf 1)

Ze 46 žáků šestých tříd překročilo svými interjekcemi tón c^2 24 lidí – tedy 52 %, tón d^2

překročilo 6 lidí – tedy 13 %. Vzestupné a sestupné pětiténové cvičení dokázalo alespoň ve své poloze zazpívat 23 žáků – 50 %. Z toho 17 žáků překročilo tón c^2 – 37 % a 8 žáků překročilo tón d^2 – 17 %. Znatelný podíl na lepších výsledcích měla třída 6. B (dříve 2. C – osa y – č. 25 – 47), kde interjekcemi překročilo tón c^2 13 z 22 žáků – 59 %, tón d^2 překročili 3 žáci – 14 %. Melodické cvičení dokázalo zazpívat v 6. B 15 žáků z 22 – tedy 68 %. Píseň dokázalo zazpívat 10 žáků 6. B – 45 %. Celkem ze šestých tříd dokázalo zazpívat píseň 11 žáků – tedy 24 %. Ze třídy 6. A dokázala píseň dobře zazpívat pouze 1 žačka, ačkoli se v 6. A jednalo v naprosté většině o píseň *Skákal pes*, a to ještě s klavírním doprovodem. U 6. B se objevovaly písňe složitější. (Graf 2)

2.4 Třetí fáze průzkumu

Třetí fáze průzkumu byla realizována na stejné základní škole i se stejnými žáky po dalších třech letech od získání posledních výstupních hodnot. I tentokrát byla zjišťována horní hranice hlasového rozsahu opět pomocí interjekcí a pomocí písňe *Kočka leze dírou* (jako náhrada za melodicko-rytmické cvičení) a zároveň dovednost zazpívat rytmicky správně a intonačně čistě tuto píseň, která byla vybrána z důvodu časové úspory při průzkumu a zejména z toho důvodu, že si studenti nebyli schopni jinou píseň vybavit a zazpívat ji. Průzkum ve třetí fázi se týkal tedy individuálního hlasového rozvoje žáků 8. A (1. A z 1. fáze, 5. A z 2. fáze), 8. B (1. B z 1. fáze, 5. B z 2. fáze), 9. A a 9. B (2. A, 2. B a 2. C z 1. fáze průzkumu a 6. A a 6. B z 2. fáze průzkumu). Cílem bylo zjistit, jak se hlas a pěvecké dovednosti jednotlivých žáků rozvinuly po dalších třech letech, a výsledky porovnat s hodnotami z první a druhé fáze průzkumu.

Z 30 sledovaných žáků osmých tříd při průzkumu svými interjekcemi překročilo tón c^2 12 žáků – 40 % (z toho bylo 5 mutujících chlapců, jejichž hlasová poloha zněla tedy o oktávu níž). Tón d^2 interjekcemi překročilo 5 lidí – 17 % (z toho byli 2 chlapci s polohou o oktávu níž). Píseň po zahrání základního

kvintakordu dokázalo z 30 žáků zazpívat alespoň ve své hlasové poloze 15 žáků, tedy 50 %. Alespoň jednu transpozici dokázalo zazpívat 10 lidí – 33 %. Při transpozici písni dokázalo překročit tón c^2 5 žáků (z toho jeden chlapec o oktávu níž) – tedy 17%, tón d^2 při transpozicích překročili 3 žáci (z toho jeden chlapec o oktávu níž) – 10 %. V osmých třídách bylo ze sledovaných žáků celkem 14 dívek a 16 chlapců. (Graf 3).

Z 39 sledovaných žáků devátých tříd při průzkumu svými interjekcemi překročilo tón c^2 11 žáků – 28 % (z toho bylo 7 mutujících chlapců). Tón d^2 interjekcemi překročilo 7 žáků – 18 % (z toho bylo 6 mutujících chlapců). Píseň *Kočka leze dírou* po zahrání základního kvintakordu dokázalo z 39 žáků zazpívat pouze ve své poloze 19 žáků, tedy 49 %. Alespoň jednu transpozici dokázalo zazpívat 8 lidí – 21 %. Z těchto 8 žáků byly 3 dívky, z nichž pouze jedna dokázala jako nejvyšší tón zazpívat tón cis^2 , v ostatních případech se jednalo o mutující chlapce. V devátých třídách bylo ze sledovaných 39 žáků celkem 11 dívek a 28 chlapců. (Graf 4)

3 Závěr

Z první fáze realizovaného průzkumu vyplynuly některé zásadní poznatky:

- u výstupních hodnot žáků prvních a druhých tříd se zřetelně projevily účinky ověřovaného systému hlasové výchovy – zejména uvolnění horních hlasových poloh: 95 % žáků prvních tříd interjekcemi překročilo tón c^2 , 61 % žáků druhých tříd překročilo při interjekcích tón d^2 , - melodicko-rytmické cvičení a jeho transpozice zazpívalo dobře na konci experimentu 44% žáků prvních tříd, a to v celkovém rozsahu tónů $c^1 - gis^2$, 67 % žáků druhých tříd dokázalo dobře zazpívat melodické cvičení, a to v celkovém rozsahu tónů $c^1 - b^2$,
- žáci z prvních tříd zpívali na konci experimentu náročnou píseň v rozsahu oktávy (*Za tou naší stodolíčkou*) a uspělo celkem 51,2 %, žáci z druhých tříd zpívali jednodušší píseň *Muzikant* – uspělo 45%.

Druhá fáze přinesla tyto výsledky:

- v pátých třídách
 - 41 % žáků zazpívalo dobře vybranou píseň alespoň v jedné poloze,
 - 56 % žáků zazpívalo alespoň jednou dobře melodické cvičení, při kterém 44% žáků překročilo tón c^2 a 36 % tón d^2 ,
 - při interjekcích překročilo tón c^2 33 %, tón d^2 jen 7,7 %,
- v šestých třídách
 - dokázalo dobře zazpívat píseň 24 % žáků,
 - melodické cvičení alespoň jednou dobře zazpívalo 50 % žáků, z toho 37 % přesáhlo tón c^2 a 17 % tón d^2 ,
 - při interjekcích přesáhlo tón c^2 52 %, tón d^2 13 % žáků.

Třetí fáze průzkumu přinesla tyto výsledky:

- v osmých třídách
 - 50 % žáků dokázalo zazpívat píseň *Kočka leze dírou* alespoň ve své hlasové poloze,
 - 33 % žáků dokázalo tuto píseň alespoň jednou transponovat, z toho 17 % překročilo tón c^2 a pouze 10 % žáků překročilo tón d^2 ,
 - při interjekcích přesáhlo tón c^2 40 % žáků, tón d^2 17 %,
- v devátých třídách
 - 49 % žáků dokázalo alespoň ve své hlasové poloze zazpívat píseň *Kočka leze dírou*,
 - alespoň jednu transpozici písni dokázalo zazpívat 21 % žáků, z toho pouze jedna dívka překročila tón c^2 (cis^2), což je 2,6 % a tón d^2 nezazpíval nikdo,
 - svými interjekcemi překročilo tón c^2 28 % žáků (z toho bylo 7 mutujících chlapců, jejichž hlasová poloha zněla tedy o oktávu níž), tón d^2 interjekcemi překročilo 7 lidí – 18 % (z toho bylo 6 mutujících chlapců).

Jak je patrné z předchozího přehledu, druhá a třetí fáze průzkumu přinesly alarmující informace o úrovni pěveckých dovedností žáků, kteří odcházejí nebo téměř odcházejí

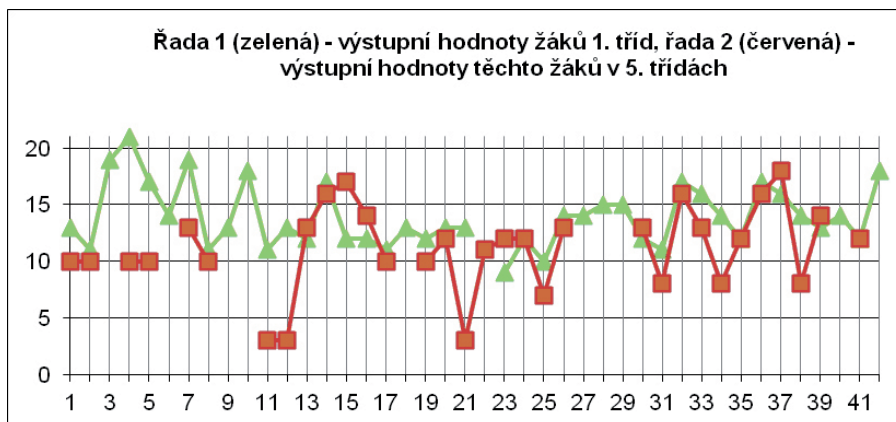

ze základní školy. Získané výsledky v oblasti rozvoje hlasových dispozic a nácviku pěveckých dovedností na příslušné škole informují nejen o pěveckém vývoji žáků některých základních škol, ale také o celkovém hudebním vývoji, kterým měli žáci během sledovaných osmi let základní školní docházky projít a k němuž v tomto případě nedošlo. Nerozvinuté základní hudební schopnosti, jako je např. hudební cítění, hudební myšlení, hudební představy, hudební sluch, tonální a harmonické cítění, hudební paměť atd., neschopnost vybrat si píseň a intonačně správně ji reprodukovat, to vše odhalil průzkum u sledovaných žáků na vybrané základní škole. Přitom pro průzkum ve druhé a třetí fázi byly stanoveny pouze minimální požadavky. Zatímco v prvních třídách bylo sledováno dosažení či překročení nejvyššího tónu při interjekcích c^2 , ve druhých třídách tónu d^2 , u pátých, šestých, osmých a devátých tříd bylo sledováno pouze dosažení tónu c^2 nebo d^2 , tedy srovnatelné požadavky jako v prvních a druhých třídách. Např. v prvních třídách dokázaly děti transpozice melodického cvičení zazpívat v tónovém rozsahu $c^1 - gis^2$. V osmých třídách zazpívalo tón d^2 jen 10% žáků a v devátých třídách pouze jedna studentka. Zazpívat melodicko-rytmické cvičení byl u starších žáků problém a vybrat si a správně reprodukovat naprosto elementární píseň se jevil také jako problém. Píseň, kterou zpívali žáci prvních tříd, je nesrovnatelně těžší než *Kočka leze dírou*, kterou měli zpívat žáci v 8. a 9. třídách. V těchto ročnících je samozřejmě třeba zhoršené výsledky vnímat i v souvislosti s mutací, se zvýšenou kritičností vlastních výkonů v tomto věku, se studem při individuálním hlasovém projevu, s trémou při nahrávání výkonů, ale i s celkovým psychickým a zejména emočním naladěním jednotlivých žáků při zpěvu elementární národní písně a při realizaci průzkumu. O výsledcích rozvoje hlasových dispozic jednotlivých žáků za osm let školní docházky podrobněji vypovídají i příložené grafy (Grafy 5, 6).

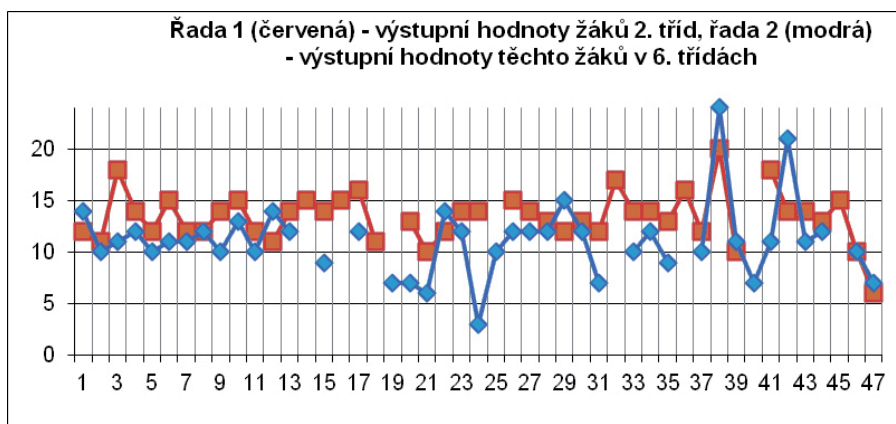
Ačkoli podobná situace jistě není na všech základních školách, přesto je velice potřebné, aby diskuse o očekávaných výstupu žáků základních škol jasně stanovila, co by žáci při výstupu ze základní školy měli v oblasti hudební výchovy a zejména v oblasti pěveckých dovedností ovládat. To by však vyžadovalo konkrétnější vymezení očekávaných výstupů v RVP ZV a jasnou formulaci alespoň takových standardů, jaké byly obsaženy v předchozích vzdělávacích programech.

Obrazová příloha

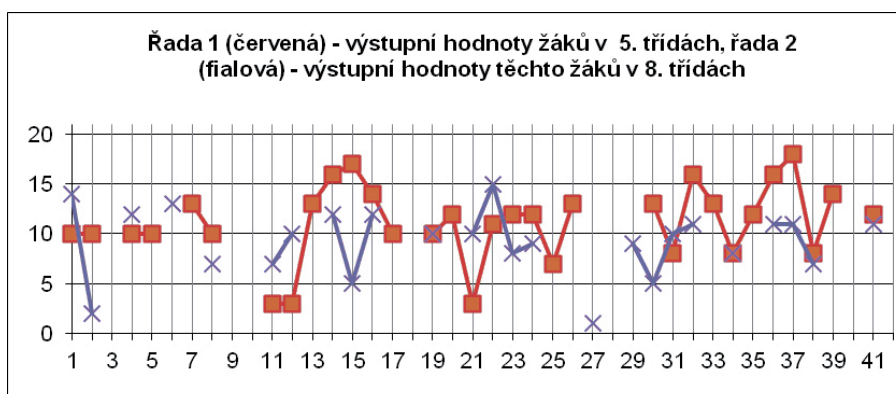
Graf 1 – porovnání výstupních hodnot interjekcí žáků v 1. ročníku a po 4 letech v 5. ročníku

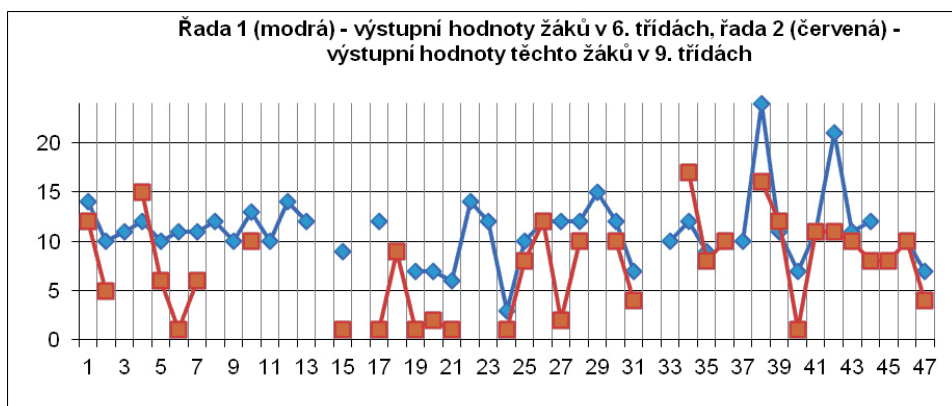
Graf 2 – porovnání výstupních hodnot interjekcí žáků v 2. ročníku a po 4 letech v 6. ročníku

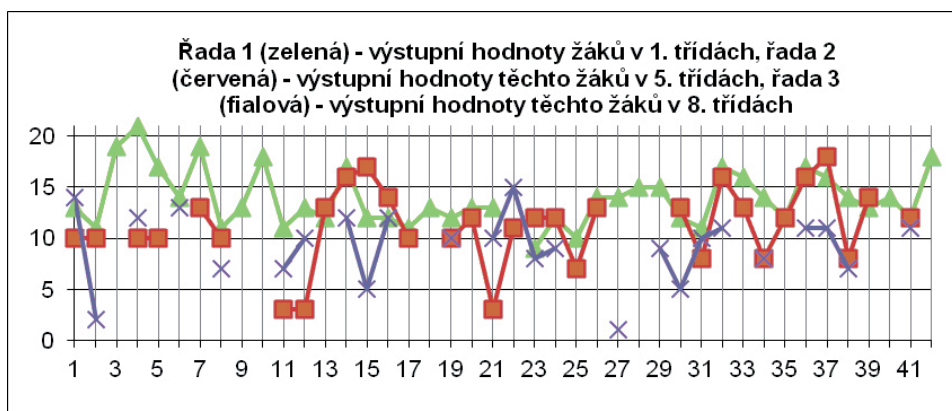
Graf 3 – porovnání výstupních hodnot interjekcí žáků v 5. ročníku a po 3 letech v 8. ročníku

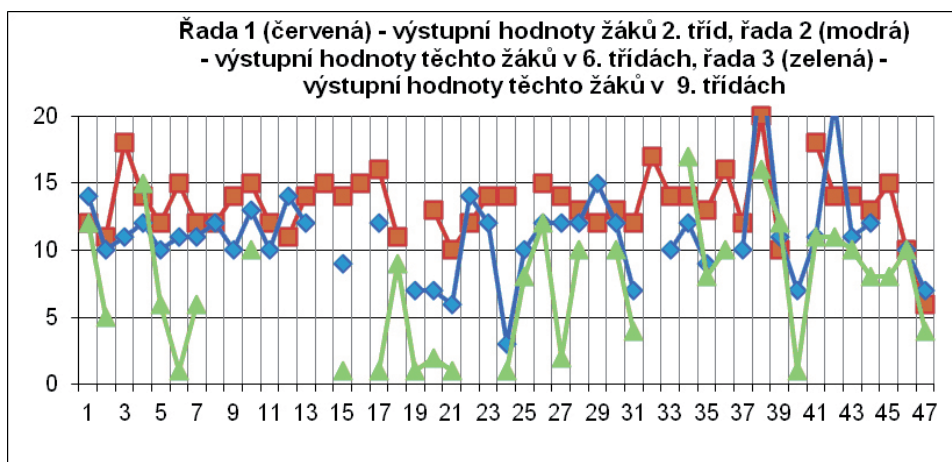
Graf 4 – porovnání výstupních hodnot interjekcí žáků v 6. ročníku a po 3 letech v 9. ročníku

Graf 5 – porovnání výstupních hodnot interjekcí žáků v 1., 5. a 8. ročníku

Graf 6 – porovnání výstupních hodnot interjekcí žáků v 2., 6. a 9. ročníku

Résumé

Příspěvek prezentuje výsledky průzkumu rozvoje hlasových dispozic žáků základní školy jako jedné z hlavních složek hudební výchovy, který byl uskutečněn během osmi let na vybrané základní škole. Průzkum byl realizován celkem ve třech fázích. Nejprve byl zjištěn stav žáků na konci prvních a druhých tříd základní školy a následně byl sledován vývoj hlasových dispozic a pěveckých dovedností těchto žáků po čtyřech a následně po dalších třech letech. Výsledky průzkumu tak vypovídají o výstupech žáků v dané oblasti, kteří odcházejí ze základní školy, a mohou přispět k diskusi o očekávaných výstupech v oblasti hudební výchovy.

Klíčová slova: Průzkum, hlasové dispozice, pěvecké dovednosti, základní škola, zpěv.

Keywords: The survey, voice disposition, singing skills, elementary school, singing.